

Съдбата на различния човек в повестта „Злочеста Кръстинка” от Илия Р. Блъсков (Наблюдения върху образа на Лулчо)

Звезделина Братанова

The destiny of the different person. The article presents individual and social destiny in “Zlochesta Krastinka” by Ilija Blaskov. The life of Bulgarian village in the middle of the XIX century is the global idea in this novel.

Key words: *alienation, individual and social destiny, changes, solitude, Ilija Blaskov, “Zlochesta Krastinka”.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Животът¹ в българското село, с неговите исторически, битови и духовни особености, е главният обект на изображение в повестта „Злочеста Кръстинка” от Илия Блъсков. Нейният тематичен обхват е по-различен от представената художествена картина на света в „Изгубена Станка”. Докато в първата си повест писателят разгръща мотива за нещастната фамилия чрез съдбата на отвлечената девойка [1, с. 232], то във втората му повест този мотив е показан чрез страданията на едно семейство, изоставено от своя баща (Лулчо). Именно поведението на бащата се оказва определящо за живота на фамилията. Идеята за съдбата на различния човек в литературата е пресъздадена от Цветан Стоянов в неговото изследване „Нишките, които се прекръсват” по следния начин: “Човек поначало е съвкупност от безброй много връзки с други неща и хора – графически ние бихме могли да го изразим като един възел, от който тръгват нишки във всички посоки и отсреща всяка нишка достига даден „обект”, одушевен или не. Ако си представим, че поради някакви причини нишките започват една по една да се късат, централният възел все повече да обеднява – това ще бъде картината на алиенацията, така както протича в отделния индивид” [10, с. 67]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Образът на Лулчо е изграден на принципа на различието между Аза и другите – учителят и обществото на неграмотните селяни. Писателят е ясен в детайлите, с които изгражда неговия образ. Портретното описание, речта, поведението, мислите, отношението на Лулчо към света, труда и хората, както и отношението на другите герои към него пресъздават ясно духовната дистанция на този герой от заобикалящия го свят. В патриархалния свят родовата общност е най-устойчивата от всички човешки общности, защото поражда и съхранява живота. Ценностите в този свят са свързани преди всичко със следните начала: кръвна връзка, брачна връзка, родово имущество и опазване на наследството. Тези опори на родовия свят са гарант за съществуването на човека във времето. В този космос отделният индивид има стойност само като член на родовата система, защото така се осмисля връзката между отделните поколения. Животът на семейството (а и на рода) е осмислен тогава, когато е запазено доброто име на тази малка човешка общност. Индивидуалната съдба тук винаги се свързва преди всичко с просперитета на рода, всички човешки прояви се оценяват в парадигмата на родовото: добро е това, което запазва фамилията и нейното благосъстояние, а зло е всичко онова, което поставя родовия свят в рискови ситуации. Ето защо индивидуалната съдба на Лулчо от „Злочеста Кръстинка” на Илия Блъсков показва разпадащото се битие на родовия свят, когато човекът е решил да бъде себе си и да следва поривите на сърцето. Домът на героя е разпилян – децата и съпругата живеят несретно, бащата на Лулчо умира със съзнанието, че злото е докоснало рода. Не е опазено и родовото

имущество, въпреки опитите на Лулчовите деца да да го съхранят, а и да го създадат отново. Умират синовете, наследниците на рода, няма кой да продължи родовото име, чиято чест е засегната от бащата - беглец от родното пространство. Ролята на бащата тук се търси в плана на тъмното, на неясното, бушуващо в душата му. В патриархалния свят няма кой да разбере човека, дръзнал да бъде различен. За този човек познатият свят предлага само разкъсване на нишките със социума и безкрайна самота. Интелектуалната самотност на Лулчо води до неразбиране на неговите постъпки от страна на патриархалната норма, която ласкаво – желязно приковава човека в света на кръвта, брака и имуществото. В този свят честта на родовото име трябва да бъде опазена, защото е ценност от първостепенна важност. Излизайки от дома, като се превръща в „герой на пътя“, както отбелязва Елена Налбантова в своето изследване „Прозата на Илия Блъсков (Между високата и популярната литература)“, Лулчо поставя семейството си в ситуация, която го унищожаваше. Моралната присъда над този герой е внушена преди всичко чрез описанието на разпадащия се патриархален свят – бащата излиза от дома, а след него остава смъртта за рода. В подобен план на анализирани разглежда образа на Лулчо Елена Налбантова: „Извършеното от бащата престъпление е само завръзка за бъдещата съдба на децата му. Така темата за амбициозния герой у Ил. Блъсков е подчинена на патриархално-религиозна моралистична интерпретация.“ [7, с. 68]

В главата „Лулчо“ авторът загатва, че съдбата на Лулчо е белязана със знаците на различието. Още в юношеството си той проявява отношение не само към знанието: „И тъй, Лулчо се мислеше да стои нещо по-горе от други: той почетваше, пописваше и още попяваше в черква що-годе; приказките му, отнасянето му, вървежът, дрехите му го показваха, че той е възроден и както казват простите: „той не бе самси“ [3, с. 80]². Годишите на неговото духовно и физическо израстване се отличават с усещането на героя, че е по-различен от другите: „Лулчо се надуваше. Нещо и да сгреша, като млад, никой не можеше да го помъри. Той се разглези, стана своенравен, стана опък, упорит, поозъбваше се и на баща си. Той захвана да похodka и по веселбица, по седенки; взе да се събира с тогоз-оногоз; скоро стана пръв по лудините си“ [3, с. 80 – 81]. Кратко, но с подходящи художествени детайли, Блъсков пресъздава как буйният младеж се променя – женитбата, семейството и учителството заменят прахосването на бащините пари. Така се очертават духовните опори на патриархалния ред – семейството добрува чрез труд и достойно поведение. В тези параметри традиционният свят се съхранява, но тези параметри не са достатъчни на човека, който има различно разбиране за същността на човешкия живот.

Но дали този установен от векове ред е достатъчен за героя, в чиято душа трудно се постига хармонично равновесие между пориви и действителност?

Житейските обрати следват един след друг. Героят усеща духовна неудовлетвореност, защото селяните от село Кортен не го разбират, не споделят неговите идеи: „Лулчо беше мъж на възраст около 35 години: ръст среден и топчест; неговото издигнато чело като да показваше да е вреден за големи работи; но затънтен, заглушен от вредом с простотия, до тази възраст той не усещаше в себе си нищо; неговите хлътнали очи гледаха ту хитро, ту нажалено, а повече са виждаха замислени.“ [3, с. 80]

Напуснал Кортен и намерил пристан за себе си и за семейството си в село Черковна, Лулчо спечелва сърцата на селяните, работи с удовлетворение, но отново неясни чувства завладяват душата му: „Лулчо като наставляваше, като учеше други, в също време още повече се виждаше да се събужда и да расте в него едно тъмно желание, което малко по-малко взе да се осветлява пред неговите очи. Неговото състояние, колко да би било богато, виждаше се да го не благодари. Да види свят, да се покаже пред света – ето що го подбуждаше и растеше в неговата душа.“ [3, с. 101]

Какво се случва с човека, решил да търси своята истина за Смисъла?

Духовните лутания на героя го отвеждат извън пространството на познатия свят, в който израства и се реализира като учител. Въпреки уменията си да общува с децата и техните родители, да възпитава и да въздейства със силата на словото, той не се чувства удовлетворен, защото интуитивно усеща различията между възможностите, които притежава, и средата, в която живее. Това е и причината да потърси други начини за реализация в Букурещ. Мечтата на Лулчо за *откриване на света* и *откриване пред света* не е постигната. Авторът само загатва за разрива между идеал и действителност, за несполучилия опит на героя за духовно издигане. Неговото бягство от дома и от семейните задължения е причина за нещастията, които застигат близките му. За характера на тази постъпка Б. Йоцов пише: „От друга страна, Блъсков създава и представител на учителското съсловие у нас. Наистина такъв образ дава Друмев в повестта си „Ученик и благодетели“ от 1864 г., но у Блъсков той е обрисуван в друга светлина – учител, който е разколебан в своите морални устои от градската култура, който по природа не е порочен, но поради слаба воля и мисъл за друг живот става пасивен престъпник” [5, с. 184]. Нравствената оценка тук е в съзвучие с морала на патриархалния свят, който изисква от общността преди всичко продължението на рода, опазването на семейството и на родовото имущество. За мъжа от патриархата няма други повели освен посочените. Ето защо поведението на Лулчо предизвиква неразбиране у другите, постъпките му са причина за трагичните последици в живота на близките му.

Съдбата на Лулчо не се проследява след пристигането му в Букурещ. С няколко смислово натоварени детайла авторът начертава схемата на духовното различие на героя – разговорът с дядо Пенчо, привидното другарство на сърбите, сълзите на героя в църквата „Св. Георги“ – внушават предстоящата драма в душата на Лулчо, родена от желанието му „да знае всичко, що става в света, искаше да е учен, а за него това беше невъзможно да го постигне. Бог го надари с деца, но той виждаше тия деца да растат в просто село, между прости хора. Такива трябваше и те да станат. А това Лулчо позна, че е мъртвешки живот” [3, с. 101]. За характера и постъпките на този герой оценката на Боян Пенев е следната: „Лулчо, собствено, трябваше да бъде един от типичните представители на Българското възраждане – един човек с по-дълбоки духовни потребности, неудовлетворен, недоволен от знанията, които има, и от средата, в която живее – жаден за нови познания, за по-висока просвета; той иска да се приобщи към една културна среда, за да заживее при други условия, да се развива по-нататък [...]. Лулчо наистина напуска своето семейство, обрича го неволно на страдания – но въпреки всичко това той не е безпътник, един обикновен грешник. Преди всичко авторът го представя като просветен и примерен учител. [...] Той не е жесток – само че у него желанието за вътрешно възраждане, за по-висока образование надвигва привързаността към семейството. Още в началото на своето пребиваване в чужбина той страда, измъчва го тежка мисъл за близките му: отива в черква, само пред Бога излива мъката си, самобичува се – напуска града на изкушенията и на чуждите на неговата натура удоволствия. Се тъй измъчен след години се завръща в отечеството си.” [8, с. 325 – 326]

Защо Лулчо напуска дома с установения от векове ред?

Причините за бягството на героя се коренят в душата му. Отчужден от средата си, той не изпълнява своята роля на *pater familias*. За неговото семейство започват мъчителни перипетии, предизвикани от бедността, болестта и най-вече – от липсващата бащина опора. Голяма част от повестта описва именно съдбата на нещастната фамилия, като този път нещастieto е причинено не от чуждите (турци, гърци и татари), а от роден баща. В неговия образ Николай Димков откроява не само чертите на чистия индивидуалист, на отчуждения човек, но и поставя героя в

контекста на епохата: „Ако в „Изгубена Станка“ ударите върху семейството са предизвикани от татарските своеволия, то домът и семейството на учителя Лулчо е жертва на процесите, които засягат българското село през втората половина на XIX век” [4, с. 317 – 318].

Настъпването на новите отношения между хората Блъсков показва в главата „Променение”: „А освен това в селото стана също голямо променение. Нямахме такива старци като другите. За малко едно време селото стана друго.” [3, с. 103] За Дочо Леков представянето на поведението на Лулчо в повестта е обвързано с особеностите на времето: „Наистина Блъсков не изолира героя от среда и атмосфера. Нещо повече – той често изобразява тази среда в противоречивото ѝ развитие...” [6, с. 301] Това противоречиво развитие е пресъздадено от автора чрез описание на богатия духовен свят на Лулчо, който активно работи на духовната нива, учи децата и напътства техните родители. Така първите белетристи на нашето Възраждане представят света и хората, за да покажат, че човешката съдба е неделима част от съдбата на патриархалната общност (по-подробно за тази особеност на нашата възрожденска литература вж. в [2, с. 156 – 165]).

Но при Блъсков се забелязва усложнение в изграждането на образа на героя – Лулчо усеща нещо различно в душата си, не се чувства удовлетворен, стремящ да надскочи общността, в която живее, го извежда на пътя на индивидуалното, на личностното усещане за собствена значимост. Именно това го различава от нормите на патриархалното. Ценител на консервативните идеи за света, Блъсков показва онези духовни катаклизми, които съпътстват раждането на усещането на човека за собствена индивидуалност. Много често това усещане предизвиква страдание – както за поелия по пътя на индивидуалното, така и за неговите близки. Съдбата на новия човек, различието му от другите, както и невъзможността на патриархалния свят да разбере същността на личната изява, е голямото откритие на писателя в повестта „Злочеста Кръстинка”. Блъсков противопоставя образа на бащата на целия патриархален космос, описан в повестта, за да очертае различието на света на индивидуалното от света на общностното живеене. То, от своя страна, остава незащитено, мъчително страда, погубва се. Животът на Лулчо показва как се ражда новият герой в епохата на Българското възраждане. Новото време идва със своите предизвикателства – човекът трябва да прекрачи отвъд познатото пространство, за да изяви себе си. Тази позиция безспорно ражда болка както у обитателите на изоставения дом, така и у човека, прекрачил границите му. Трагизмът на тези човешки прояви в преходно и преломно време в повестта на Блъсков са осветени от нравствените императиви на християнството, чиито следовник е авторът. За него българското село, с красотата на патриархалната домовитост на света, е духовна опора за нацията. Ето защо герои като Лулчо трудно могат да бъдат разбрани от традиционния реципиент, от чиято среда излизат. Така Блъсков създава повест и този път родена от самия живот (не само на народа, но и от своя личен биографичен опит), за да представи кризиса на традиционните ценности, когато някой от общността излезе на големия път на индивидуалното. Писателят изтъква резултатите от тази бащина постъпка върху съдбата на децата. В творбата липсват детайли, които да представят раните в душата на мислещия по различен начин. Индивидуалните преживявания на Лулчо са маркирани пестеливо, духовните му пориви са представени по начин, който внушава, че този герой има богат духовен свят (съпоставен с традиционния), но за писателя е важно да се докосне преди всичко до нравствения аспект на бащиното излизане от дома. Ето защо в постъпката на различния човек не се търси каузата на индивидуалното – тя не съществува в света на родовото, тя е заплаха за света на патриархата, когато се появи, защото го лишава от бащината благословия, която според Писанието „крепи до века”, а в този етичен модел вярва и самият автор, за когото в живота красиво е само етичното, стоплено от любовта към ближния.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Какво се случва, когато това не се състои авторът представя чрез описанието на живота на оставените без баща и дом деца. Това е другата голяма тема, която белетристът пресъздава в „Злочеста Кръстинка“. И така чрез противоречието между света на личното и света патриархалното се въвежда един нов образ в нашата възрожденска белетристика. Това е образът на „Скитника Евреин“ [8, с. 327], на просветителя на човешката душа [9, с. 183 - 192], на търсеция себе си мислещ, но и самотен човек, който съотнася себе си с привличащите го територии на големия свят. За неговите постъпки патриархалният свят налага своите санкции, на за духовните му пориви говори само времето.

БЕЛЕЖКИ

1. Предложеният доклад е част от по-голямо изследване, посветено на повестите на Илия Р. Блъсков.

2. Всички цитати и посочки от повестта „Злочеста Кръстинка“ привеждам по [3].

ЛИТЕРАТУРА

[1] Аретов, Н., Н. Чернокожев. Българска литература VIII – XIX век. (Един опит за история). С., ИК „Анубис“, 2006.

[2] Аретов, Н. Национална митология и национална литература. С., Издателство „Кралица Маб“, 2006.

[3] Блъсков, И., Злочеста Кръстинка. – В: Илия Блъсков. Повествования за възрожденското време (Избрани творби). С., Издателство на БЗНС. 1985.

[4] Димков, Н., Възраждане. Габрово, 2003.

[5] Йоцовъ, Б., Илия Р. Блъсковъ. – Български писатели (Животъ, творчество, идеи). Илюстрирана литературно-историческа библиотека подъ редакцията на проф. М. Арнаудовъ. Т. III. С. Книгоиздателство „Факелъ“, с. а.

[6] Леков, Д., Българска възрожденска литература (Проблеми, жанрове, творци). Т. I. С., Издателство „Наука и изкуство“. 1988.

[7] Налбантова, Ел., Прозата на Илия Блъсков (Между високата и популярната литература). Шумен., Издателство „Алтос“, 1999.

[8] Пенев, Б., История на новата българска литература. Т. IV. С., Издателство „Български писател“, 1978.

[9] Радев, И., Българска възрожденска литература. С., Издателство „Наука и изкуство“, 1980.

[10] Стоянов, Цв., Съчинения в 2 тома. Т. II – Отчуждението. С., Издателство „Български писател“, 1988.

За контакти:

Звезделина Йорданова Братанова, СОУ „Възраждане“ – Русе, E-mail: zvbratanova@abv.bg

Докладът е рецензиран.